

Elemente de teorie a actului juridic în dreptul roman

Prof. univ. dr. Teodor Sâmbrian*

*The jurists of Rome, did not elaborate a theory of the legal act, this one being a creation belonging to modern times. However, by forming groups and comparing some legal figures, they have established a uniform terminology regarding the elements of the legal act; so the modern theory of the legal act has a Roman basis. Resorting to the Roman sources, the author presents the main elements of the Roman idea, regarding the legal document: the essential elements of the legal document (the ability of signing legal acts, the will or the assent, including the faults of consent, the object and the cause), the casual elements (term, condition, assignment), the principle of the relativity of results of the legal documents acts and the principle *error communis facit ius*.*

1. Preliminarii. Jurisconșulții romani nu au elaborat o teorie generală a actului juridic, așa cum s-a întâmplat în cazul altor instituții, precum cea a contractului. Cu toate acestea, ei au reușit să traseze în linii mari tematici comune diferitelor figuri juridice cu care operau în mod concret și chiar să stabilească o terminologie uniformă privitoare la termene, condiție, eroare, dol, violență, interpretarea actului juridic etc. Teoria actului juridic care formează în prezent o parte importantă a dreptului civil este rezultatul unui proces îndelungat de abstractizare început de urmașii școlii istorice germane, pornind însă de la izvoarele romane¹. Iată de ce doctrina actului juridic, creație a epocii moderne, are incontestabil un fundament roman².

Sub aspect terminologic, conceptului modern de act juridic îi corespunde în dreptul roman termenul de *negotium* și, uneori, termenii de *gestum* și *actus legitimus*³. Teoria generală a actului juridic se bazează pe determinarea elementelor sale. Din acest punct de vedere se disting elemente esențiale (*essentialia negotii*) și elementele accidentale (*accidentalia negotii*). Într-o clasificare tripartită, structura actului juridic cuprinde și *naturalia negotii*⁴, respectiv actele efectuate care se produc de plin drept, independent dacă au fost sau nu prevăzute de părțile actului juridic și care pot fi înlăturate prin voința părților (de exemplu, în contractul de vânzare-cumpărare, obligația vânzătorului de a-l garanta pe cumpărător contra evicțiunii există indiferent dacă părțile au prevăzut-o în contract, dar ea poate fi înlăturată dacă cele două părți se înțeleg în acest sens printr-un *pactum de non praestanda evictione*).

2. Elementele esențiale ale actului juridic. *Essentialia negotii* sunt elementele în lipsa cărora actul juridic nu putea exista. Este vorba de capacitatea de a încheia acte juridice, voința, obiectul și cauza actului juridic.

Capacitatea de a încheia acte juridice (*agere*) aparținea în principiu cetățenilor romani *sui iuris* de sex masculin cu vârsta mai mare de 25 de ani. În cazul altor persoane capacitatea de a încheia acte juridice lipsea total sau era limitată. Erau loviți de o

* Elements of the juristical act theory in the Roman law. Autorul este cadru didactic la Facultatea de Drept și Științe Administrative a Universității din Craiova, titularul disciplinei *Drept roman*.

¹ C. Rascón, *Sintesis de historia e instituciones de derecho romano*, Madrid, 2006, p. 151

² J. Iglesias, *Derecho romano*, decimoquinta edición, Barcelona, 2004, p. 105

³ S. G. Longinescu, *Elemente de drept roman*, vol. I, București, 1926, p. 317.

⁴ M. Talamanca, *Istituzioni di diritto romano*, Milano, 1990, p. 194-195, S.G. Longinescu, *op. cit.*, p. 318-319.

incapacitate absolută copiii sub vârsta de șapte ani (*pueri*) și nebunii (*furiosi*), în timp ce persoanele *sui iuris* cu vârsta cuprinsă între 7-14 ani (*infantia maiores*) și, de la *Lex Laetoria*, cei cu vârsta cuprinsă între 14-25 ani (*minores XXV annorum*), risipitorii (*prodigi*), femeile (cu excepția vestalelor și a celor care se bucurau de *ius liberorum*), cei a căror considerație (*existimatio*) era știrbită, precum și fiii de familie, erau lovite de o incapacitate relativă, putând încheia numai unele acte juridice.

Voința constă în intenția unei persoane de a încheia un act juridic. Pentru a fi însă un element esențial al actului juridic este necesar ca voința să fie exprimată, adică să ajungă să fie cunoscută și de celelalte persoane. După modul de exprimare voința poate să fie expresă, când este exprimată verbal sau în scris⁵, ori tacită, când o persoană săvârșește acțiuni care nu admit altă explicație rezonabilă decât aceea că a intenționat să încheie un anumit act juridic⁶. Voința exprimată ulterior încheierii actului juridic se numește ratificare (*ratihabitio*), având aceleași consecințe ca și voința expresă ori tacită⁷.

După cum actul juridic presupune pentru valabilitatea sa exprimarea voinței unei singure părți, respectiv a două sau mai multe părți, actele juridice se clasifică în acte juridice unilaterale și acte juridice bilaterale (eventual multilaterale). Din prima categorie fac parte testamentul, acceptarea și renunțarea la moștenire, promisiunea publică (*pollicitatio*) etc., în timp ce în cea de a doua categorie intră contractele și pactele.

Policitațiunea constă în actul unilateral⁸ prin care o persoană promitea să realizeze în favoarea unei localități o operă de utilitate publică sau să efectueze o altă prestație (precum donarea unei sume de bani). Policitațiunea nu presupunea și actul acceptării dar odată făcută, în cazul neexecutării creditorul putea să-l constrângă pe debitor pe cale administrativă în cadrul procedurii extraordinare să-și execute obligația pe care singur și-o asumase. Era însă necesar ca debitorul să fi început executarea promisiunii⁹, obiectul promisiunii să fi fost licit, iar promitentul să fi fost o persoană capabilă să se oblige¹⁰.

Pentru a fi valabilă, adică pentru a produce efecte juridice, manifestarea de voință ca element esențial al actului juridic trebuie să fie liberă și conștientă că persoana îndeplinește o activitatea socială generatoare de obligații. De aceea nu va produce efecte juridice o manifestare de voință nesperioasă (*iacandi causa*) sau viciată. În dreptul roman eroarea a fost singurul viciu de consimțământ, dolul și violența fiind acte mult mai grave, respectiv delictive în timp ce leziunea constituia o cauză care afecta valabilitatea prețului ca element esențial al contractului de vânzare-cumpărare. Dolul și violența au dobândit sensul de vicii de consimțământ în epoca modernă, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, când juriștii francezi Jean Domat (1625-1696) și Robert Joseph Pothier (1699-1772) au creat teoria viciilor de consimțământ în spiritul școlii dreptului natural care considera că voința reprezintă însăși esența actului juridic. Din rațiuni didactice le prezentăm împreună.

Eroarea (*error*) constă într-o falsă reprezentare a realității în momentul încheierii actului juridic. Nu orice eroare constituia un viciu, ci numai una gravă (așa numita *iusus error*) care altera voința exprimată la încheierea actului juridic, ceea ce ducea la nulitatea acelui act. Eroarea putea să fie *in negotio*, *in corpore*, *in substantia* și *in persona*. *Error in negotio* constă în eroarea asupra naturii juridice a actului încheiat. Jurisconsultul Ulpian dă în acest sens următorul exemplu: "*Si ego deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias*,

⁵ Paulus, Dig., 44, 7, 38.

⁶ Scaevola, Dig., 46, 8, 5 și Florentinus, 2, 14, 57, pr.

⁷ Paulus, Dig., 13, 7, 20, pr.; Marcianus, 20, 1, 16, 1 și Ulpian, 46, 3, 12, 4; Cod., 4, 26, 7, pr. și 5, 16, 25 *in fine*.

⁸ Ulpian, Dig., 50, 12, 3, pr.

⁹ Ulpian, Dig., 50, 12, 1, 2; Idem, Dig., 50, 12, 3, pr.; Pomponius, Dig., 50, 12, 14.

¹⁰ Cod., 12, 1; 12, 5 și 12, 15.

*nec depositum, nec mutuum est*¹¹ (Dacă eu depun la tine o sumă de bani, iar tu o primești ca și cum ar fi fost împrumutată, nu există nici contract de depozit, nici de împrumut). În acest caz părțile se află în eroare cu privire la natura actului juridic încheiat, ceea ce determină nulitatea.

Error in corpore este eroarea asupra identității obiectului actului juridic, caz în care, de asemenea, actul este nul: "*Si igitur ego me fundum emere putare Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissenssimus emtio nulla est*"¹² (Așadar, dacă eu îmi închipui că am cumpărat fondul Cornelian, iar tu îți închipui că mi-am vândut fondul Sempronian, fiindcă nu ne înțelegem asupra obiectului, vânzarea-cumpărarea este nulă). Inițial *error in corpore* a fost singura eroare asupra obiectului actului juridic cunoscută de dreptul roman. Din secolul al II-lea d. Hr s-a recunoscut însă ca viciu de consimțământ în cazul contractelor de bună-credință și eroarea asupra substanței obiectului (*error in substantia*, sau, *error in materia*), așa cum era în cazurile în care se vindea oțet în loc de vin, aramă în loc de aur, plumb în loc de argint, o copie în locul originalului¹³. *Error in persona*¹⁴ este eroarea asupra identității persoanei cu care se încheie actul juridic. Romanii mai făceau distincție între eroarea de drept (*error in iure* sau *ignorantia iuris*) și eroarea de fapt (*error facti* sau *ignorantia facti*): "*Ignorantia vel facti, vel iuris est*"¹⁵. În cartea intitulată "Despre eroarea de drept și de fapt" (*De iuris et facti ignorantia*) jurisconsultul Paulus spunea că numai eroarea de fapt este scuzabilă: "*regula est, iuris quidem ignorantiam quique nocere, facti vero ignorantiam non nocere*"¹⁶ (Regula este că eroarea de drept dăunează, însă eroarea de fapt nu dăunează)¹⁷.

Dolus constă în ansamblul manoperelor frauduloase întreprinse pentru a determina o persoană să încheie un act juridic pe care altfel nu l-ar fi încheiat. Reglementat ca delict în anul 66 î. Hr. de către pretorul Gallus, a fost numit *dollus malus* (dolul rău) spre a fi deosebit de *dolus bonus* (dolul bun) care nu a fost niciodată sancționat și care constă în folosirea unor mijloace viclene pentru înșelarea dușmanilor¹⁸ sau lipsirea de gravitate (precum lăudarea exagerată a mărfurilor de către vânzător¹⁹). Victima dolului putea acționa împotriva autorului delictului și a moștenitorilor săi dacă aceștia profitaseră de pe urma dolului²⁰.

Violența (*metus*) constă în amenințarea sau temerea insuflată victimei, din cauza căreia aceasta îndeplinește un act juridic la care nu ar fi consimțit dacă nu ar fi fost astfel constrânsă. Amenințarea putea să privească direct persoana care a încheiat actul juridic sau o altă persoană apropiată față de care victima violenței manifestă o afecțiune deosebită (de exemplu, un fiu sau un nepot)²¹. Pentru a produce efecte juridice violența trebuie să existe în momentul încheierii actului juridic²², să fie determinată, adică suficient de puternică

¹¹ Ulpian, Dig., 12, 1, 18, 1.

¹² Ulpian, Dig., 18, 1, 9, pr.

¹³ Ulpian, Dig., 18, 1, 9, 2.

¹⁴ Celsus, Dig., 12, 1, 32.

¹⁵ Paulus, Dig., 22, 6, 1, pr.

¹⁶ Paulus, Dig., 22, 6, 9, pr.

¹⁷ Pornind de la afirmația lui Paulus, comentatorii dreptului roman au formulat principiul *nemo censetur ignorare legem*.

¹⁸ Dig., 4, 3, 1, 3.

¹⁹ Dig., 4, 3, 37.

²⁰ Inst., 4, 13, 1; Ulpian, Dig., 4, 3, 17, 1; Idem, Dig., 44, 4, 4, 33; Gaius., 4, 3, 26; Cod., 4, 44, 10.

²¹ Paulus, Dig., 4, 2, 8, 3.

²² Pomponius citat de Ulpian, Dig., 4, 2, 9 pr.

pentru a impresiona o persoană normală²³ și nu o simplă teamă reverențioasă²⁴, să nu poată fi înlăturată²⁵ și să fie nelegitimă²⁶. Victima violenței avea dreptul la o acțiune care putea fi îndreptată nu numai împotriva celui ce folosise violența²⁷, ci și împotriva terților care ar fi profitat de pe urma actului încheiat în urma violenței²⁸ și beneficia de o *restitutio in integrum propter metum* prin care actul păgubitor era desființat și părțile erau repuse în situația anterioară comiterii violenței²⁹.

Leziunea (*laesio*) constă în prejudiciul material suferit de una din părțile actului juridic din cauza disproporției valorice a contraprestațiilor în momentul încheierii actului. Inițial leziunea a constituit un motiv de anulare a actului juridic numai când victima era un minor cu vârsta cuprinsă între 14-25 de ani, acesta beneficiind de o *restitutio in integrum ob aetatem*. În dreptul lui Iustinian, sub influența creștinismului (care prin părinții bisericii Sfântul Ambrozie și Fericitul Augustin propăvăduia necesitatea unei echivalențe a prestațiilor în orice contract) s-a decis că vânzătorul care a suferit o pagubă excesivă (*laesio enormis*) prin vânzarea unui imobil la un preț mai mic decât jumătate din valoarea sa reală, va putea cere anularea vânzării³⁰. Cumpărătorul putea să păstreze imobilul numai dacă se efectua o *reductio ad aequitatem*, achitând vânzătorului diferența până la jumătate din valoarea lucrului.

Obiectul actului juridic (*id quod debetur*) reprezintă prestația la care se obligă debitorul. El trebuie să îndeplinească în mod cumulativ următoarele condiții: să existe³¹, să se afle în circuitul civil³², să fie determinat sau determinabil³³, să fie posibil³⁴, să fie licit³⁵ și să fie un fapt personal al celui ce se obligă³⁶. În cazul în care actul juridic este un act constitutiv sau translativ de drepturi mai trebuia ca persoana care se obliga să fie titulara dreptului care făcea obiectul actului³⁷.

²³ Gaius, Dig., 4, 2, 6.

²⁴ Ulpian, Dig., 44, 5, 1, 8; Cod., 2, 20, 6.

²⁵ Paulus, Dig., 4, 2, 2,.

²⁶ Ulpian, Dig., 4, 2, 3, 1.

²⁷ Ulpian, Dig., 4, 2, 14, 5.

²⁸ Ulpian, Dig., 4, 2, 14, 3; Idem, Dig., 4, 2, 9, 6 și 4, 2, 9, 8.

²⁹ Ulpian, Dig., 4, 2, 9, 3.

³⁰ Cod., 4, 44, 2 și 4, 44, 8. Cele două constituții emise de împărații Dioclețian și Maximian au fost interpolate de comisarii lui Iustinian.

³¹ Inst., 3, 19, 1.

³² Inst., 3, 19, pr. și 3, 19, 19, 2.

³³ Marcellus, Dig., 45, 1, 94-95.

³⁴ Celsus, Dig., 50, 17, 185: "*Impossibilium nulla obligatio est*" (Obligația având ca obiect un lucru imposibil este lovită de nulitate); Inst., 3, 19, 11: "*Si impossibilis condicio obligationibus adiiciatur, nihil valet stipulatio. Impossibilis autem condicio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat, veluti si quis ita dixerit: si, digito caelum attigero, dare spondes?*" (Dacă se adaugă o condiție imposibilă obligațiilor stipulația nu valorează nimic. O condiție se consideră însă imposibilă când natura o împiedică să se nască, de exemplu dacă s-ar spune așa: te obligi să dai, dacă voi atinge cerul cu degetul?).

³⁵ Ulpian, Dig., 50, 17, 45, 1: "*Privatorum conventio iuri publico non derogat*" (Convenția particularilor nu poate deroga de la normele dreptului public).

³⁶ Inst., 3, 19, 21: "*qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa ut non teneatur (cine promite fapta altuia nu este răspunzător dacă terțul nu execută)*"; Pomponius, Dig., 50, 17, 11: "*Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest*" (Ceea ce este al nostru, nu poate fi transmis altuia decât prin fapta noastră).

³⁷ Ulpian, Dig., 50, 17, 54: "*Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet*" (Nimeni nu poate să transmită altuia mai multe drepturi decât ar avea el însuși).

Cauza, ca element esențial al actului juridic, reprezintă scopul sau obiectul urmărit de părțile care încheie actul. Dacă părțile nu au nici un interes, actul nu va produce efecte. De regulă, interesul pentru creditor este de natură patrimonială³⁸, dar, uneori, putea să fie de natură morală sau afectivă³⁹. Pentru a fi valabilă cauza trebuia să fie licită și morală⁴⁰.

3. Modalitățile actului juridic. *Accidentalita negotii* sunt elementele care pot lipsi dintr-un act juridic fără a-i afecta valabilitatea. Aceste elemente sunt termenul, condiția și sarcina.

Termenul (*dies*) este un eveniment viitor și sigur în ceea ce privește producerea sa de care depinde exigibilitatea sau stingerea unei obligații. După natura efectelor produse termenul este suspensiv și extinctiv, iar în funcție de gradul de cunoaștere a datei împlinirii sale în momentul încheierii actului juridic termenul poate să fie cert sau incert. Termenul suspensiv (*dies a quo*⁴¹) este evenimentul viitor și sigur care face ca începerea efectelor actului juridic să fie amânată sau suspendată. Într-un asemenea caz dreptul creditorului ia naștere în momentul încheierii actului, dar exercitarea sa este amânată până în momentul împlinirii termenului. În consecință, atâta timp cât nu s-a împlinit termenul suspensiv creditorul nu poate cere executarea obligației⁴², dar dacă debitorul a plătit înainte de împlinirea termenului (*ante diem*), chiar dacă plata a fost făcută din eroare, nu va putea să ceară restituirea⁴³, întrucât, termenul suspensiv curge în favoarea debitorului (*dies interpellat pro hominem*) care, dacă dorește poate renunța la această favoare. Termenul se numește extinctiv sau rezolutoriu (*dies ad quem*)⁴⁴ când evenimentul viitor și sigur face ca încetarea efectelor actului juridic să fie amânată sau suspendată, adică împlinirea sa stinge efectele actului juridic afectat de termen. Se numește termen cert (*dies certus*) termenul a cărui dată de împlinire se cunoaște în momentul încheierii actului juridic. Sunt termene certe cele fixate fie printr-o dată calendaristică, fie prin referirea la o sărbătoare care se ține în fiecare an în aceeași perioadă sau în perioade diferite dar prestabilite după un anumit criteriu (de exemplu, sărbătoarea de Paști), fie printr-o dată fixată la capătul unei perioade de timp al cărui punct de plecare este cunoscut. În cazul în care termenul era o sărbătoare care dura mai multe zile, potrivit opiniei școlii proculiene, împărțită și de dreptul iustinianeu, termenul se considera împlinit în ultima zi⁴⁵. Termenul incert (*dies incertus*) este un eveniment viitor și sigur a cărui dată de împlinire nu se cunoaște în momentul încheierii actului juridic. De exemplu, termenul care se împlinește în momentul morții uneia din părțile actului juridic⁴⁶ sau al morții unei terțe persoane⁴⁷.

³⁸ Ulpian, Dig., 50, 17, 45, pr.; Inst., 3, 19, 20 și 3, 19, 22.

³⁹ Papinian, Dig., 17, 1, 54, pr.

⁴⁰ Ulpian, Dig., 45, 1, 26; Inst., 3, 19, 24: "*Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat, non valet*" (Nu este valabil ceea ce s-a promis cu un scop imoral, ca de exemplu dacă cineva promite să comită un omor sau un sacrilegiu).

⁴¹ Expresia *dies a quo* nu este romană. Pentru termenul suspensiv romanii foloseau expresiile *ex die* sau *stipulatio confertur in diem* (Paulus, Dig., 44, 7, 44, 1).

⁴² Paulus, Dig., 44, 7, 44, 1: "*ante diem non exigatur*".

⁴³ Paulus, Dig., 12, 6, 10: "*In diem debitor adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non possit*".

⁴⁴ Romanii foloseau expresia *stipulari ad diem*.

⁴⁵ Venuleius, Dig., 45, 2, 138, pr.

⁴⁶ Inst., 3, 19, 15.

⁴⁷ Inst., 3, 19, 16.

Condiția (*condicio*) este acel element accidental al actului juridic constând într-un eveniment viitor⁴⁸ și nesigură ca realizare de care depinde existența efectelor acelui act⁴⁹. Din punct de vedere al efectelor pe care le produce asupra actului, condiția poate să fie suspensivă sau rezolutorie⁵⁰. Condiția suspensivă este acea condiție de îndeplinire a căreia depinde nașterea sau începerea efectelor actului juridic. Altfel spus, ea suspendă nașterea dreptului creditorului și respectiv a obligației debitorului atâta timp cât nu s-a îndeplinit condiția. De exemplu, Primus se obligă să-i plătească lui Secundus o mie de sesterți *si navis ex Asia venerit* (dacă va sosi corabia din Asia); *pendente condicione*, adică în intervalul de timp în care nu se știe dacă se va realiza condiția, începerea efectelor actului juridic este suspendată, astfel că nu există vreo obligație din partea lui Primus⁵¹ și, în consecință, dacă va plăti, va putea să ceară restituirea sumei întrucât a efectuat o plată nedatorată.

Condiția rezolutorie este acel eveniment viitor și nesigur de îndeplinire a căreia depinde încetarea efectelor actului juridic. De exemplu, Primus îi vinde un teren lui Secundus, dar se adaugă la contract o clauză în care se prevede că dacă până la calendele lunii ianuarie vânzătorul va găsi o altă persoană care să ofere un preț în condiții mai avantajoase, actul de vânzare a terenului va fi desființat⁵². În acest caz, în concepția romanilor existau două acte juridice: un contract de vânzare-cumpărare încheiat între Primus și Secundus și un pact alăturat contractului de vânzare-cumpărare încheiat între aceleași părți (în exemplul de mai sus un *pactum in diem addictio*, dar ar mai fi putut să se încheie un *pactum displicentiae* în cazul unei vânzări pe încercate sau un *pactum commissorium* în eventualitatea în care una dintre părți nu își execută obligația până la un anumit termen) având ca scop desființarea primului act juridic dacă se îndeplinea condiția, respectiv dacă până la termenul convenit vânzătorul găsea un alt cumpărător care oferea un preț mai mare (*pactum in diem addictio*), cumpărătorul era nemulțumit de lucrul cumpărat (*pactum displicentiae*) sau nu achita integral prețul (*pactum commissorium* sau *lex commissoria*). Cât timp nu se știe dacă se va îndeplini condiția rezolutorie (*pendente condicione*), actul încheiat sub această condiție își produce efecte ca un act pur și simplu, cumpărătorul fiind proprietarul lucrului ce i-a fost predat în urma contractului de vânzare-cumpărare. Dacă se îndeplinește însă condiția rezolutorie, încetează efectele actului juridic încheiat sub această condiție (sub *condicione resolvitur*), părțile pierzând retroactiv drepturile ce le dobândiseră în momentul încheierii actului, vânzătorul urmând să restituie prețul încasat de la cumpărător, iar acesta să restituie lucrul vânzătorului.

⁴⁸ Inst., 3, 15, 4 *in fine*: "*Ex condicionali stipulatione tantum spes est debitum iri*" (O stipulație condițională dă o speranță că un lucru se va întâmpla); Inst., 3, 15, 6: "*Condiciones quae ad praeteritum vel ad praesens tempus referuntur aut statim infirmant obligationem aut omnino non differunt*" (Condițiile care se referă la un eveniment trecut sau prezent, fie anulează imediat obligația, fie nu permit sub nici o formă să fie amânate); Papinian, Dig., 12, 1, 39.

⁴⁹ Termenul latin *condicio* provine din prepoziția *cum* și verbul *dicere*, adică "a spune împreună", având sensul de pact sau acord și semnifică acea clauză a unui act juridic prin care forța actului era legată de un eveniment viitor și nesigur (M. Talamanca, *op. cit.*, p. 249).

⁵⁰ Expresiile *condiție suspensivă* și *condiție rezolutorie* sunt moderne. Conceptele erau cunoscute însă și romanilor care desemnau condiția suspensivă prin expresia *sub condicione* (Inst., 3, 15, 4 *ab initio*) în timp ce pentru condiția rezolutorie foloseau expresia *sub condicione resolvitur* (Ulpian, Dig., 18, 2, 2, pr.).

⁵¹ Inst., 3, 19, 14: "*si quis ita stipulatus erat: si navis ex Asia venerit, hodie dare spondes? inutilis erat stipulatio*" (dacă cineva ar fi stipulat astfel: promiți să dai astăzi dacă va sosi corabia din Asia?, stipulația era fără efect).

⁵² Paulus, Dig., 18, 2, 1; Ulpian, Dig., 6, 1, 41, pr.

Din punct de vedere al posibilităților de realizare, condiția poate să fie cazuală, potestativă și mixtă. Condiția cazuală (*condicio casualis*) este condiția a cărei îndeplinire depinde de o întâmplare (de exemplu, dacă va ploua) sau de fapta unui terț (de exemplu dacă Titius va fi ales consul⁵³). Condiția potestativă (*condicio potestativa*) este condiția în cazul căreia îndeplinirea evenimentului depinde de voința uneia dintre părțile actului juridic, inclusiv de voința beneficiarului dacă actul este unilateral. Condiția mixtă (*condicio mixta*) este cea a cărei îndeplinire depinde parțial de voința uneia dintre părțile actului juridic și parțial de o întâmplare sau de voința unei terțe persoane⁵⁴. Într-o altă clasificare condiția poate să fie pozitivă sau negativă. Condiția pozitivă este cea care presupune ca efectele actului juridic să depindă de realizarea unui eveniment viitor și nesigur (de exemplu, "dacă va sosi corabia din Asia"⁵⁵ sau, "dacă Titus va fi ales consul"⁵⁶, în timp ce condiția negativă presupune ca efectele actului juridic să depindă de nerealizarea evenimentului (de exemplu "dacă nu mă voi urca pe Capitoliu"⁵⁷). Pentru a influența efectele actului juridic condiția trebuie să fie posibilă, licită și morală. Condiția imposibilă (*condicio impossibilis*) este condiția care nu poate fi realizată din motive naturale (de exemplu, "dacă voi atinge cerul cu degetul"⁵⁸). Condiția ilicită este condiția care contravine normelor juridice imperative (de exemplu, dacă vei vinde un lucru *extra commercium*⁵⁹). Condiția imorală contravine bunelor moravuri (de exemplu, dacă nu-și va răscumpăra tatăl căzut prizonier la dușmanii statului roman⁶⁰). În dreptul lui Iustinian condițiile ilicite și morale au fost asimilate cu condițiile imposibile. În cazul în care un act juridic era afectat de o condiție imposibilă pozitivă, actul respectiv era lovit de nulitate. Actul era considerat pur și simplu dacă era afectat de o condiție imposibilă negativă⁶¹.

Sarcina (*modus*) este o clauză introdusă într-un act juridic cu titlu gratuit prin care se impune beneficiarului liberalității o anumită conduită de natură patrimonială sau nepatrimonială. De exemplu, testatorul lasă un legat cu sarcina pentru legatar de a realiza un monument testatorului sau de a efectua o lucrare în beneficiul unei localități sau de a dona o anumită sumă de bani unei terțe persoane⁶² etc. Actele juridice afectate de sarcină urmăresc două scopuri: un scop principal constând în realizarea unei liberalități (o donație sau un legat) și un scop accesoriu care constă în aducerea la îndeplinire a sarcinii. De aceea în cazul când îndeplinirea sarcinii este fie imposibilă, fie ilicită, fie imorală, liberalitatea rămâne valabilă. De exemplu, dacă testatorul lasă un legat cu sarcina pentru legatar de a ridica un monument în memoria testatorului, dar legatarul murea înainte să fie realizat monumentul, liberalitatea rămânea valabilă chiar dacă nu se realizase sarcina, întrucât

⁵³ Inst., 3, 15, 4.

⁵⁴ Cod., 6, 51, 1, 7.

⁵⁵ Inst., 3, 19, 14.

⁵⁶ Inst., 3, 15, 4, teza I.

⁵⁷ Inst., 3, 15, 4, teza a II-a.

⁵⁸ Gaius, 3, 98; Inst., 3, 19, 11.

⁵⁹ Venuleius, Dig., 45, 1, 137, 6.

⁶⁰ Paulus, Dig., 28, 7, 9.

⁶¹ Inst., 3, 19, 11 *in fine*: "at si ita stipuletur, si digito caelum non attigero, dare spondes? pure facta obligatio intellegitur ideoque statim petere potest" (Când însă se stipulează astfel: "Dacă nu voi atinge cerul cu degetul, te obligi să dai? obligația se consideră pură și simplă și de aceea poate fi cerută imediat punerea ei în aplicare).

⁶² Gaius, Dig., 35, 1, 17, 44: "Quodsi cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitueret sub modo legatum videtur" (Cel care a lăsat cuiva un legat ca să facă ceva din acel legat, de exemplu un monument testatorului, sau o lucrare ori un ospăț solemn în onoarea unui municipiu, sau să restituie o parte din legat unei terțe persoane, se consideră că a lăsat un legat cu sarcină).

îndeplinirea sa devenise imposibilă. În consecință, moștenitorii testatorului nu ar fi putut să ceară pentru acest motiv revocarea liberalității. În schimb, dacă beneficiarul liberalității a fost vinovat de neexecutarea sarcinii, va putea fi constrâns de donator, sau după caz de moștenitorii testatorului, fie să execute sarcina⁶³, fie să restituie ceea ce a primit⁶⁴. Între sarcină și condiția suspensivă există o aparentă asemănare. Astfel, în cazul condiției se spune "îți dau o sută de mii de sesterți, dacă faci un monument", în timp ce în cazul sarcinii se spune "îți dau o sută de mii de sesterți ca să faci un monument". Deosebiri sunt însă esențiale în privința efectelor, deoarece actul juridic nu produce nici un efect dacă nu se îndeplinește condiția, pe când, așa cum am arătat, este posibil ca liberalitatea să rămână valabilă chiar dacă în anumite împrejurări nu s-a îndeplinit sarcina.

4. Principiul relativității actului juridic. În teoria actului juridic, pornindu-se de la unele reglementări existente în dreptul roman s-au formulat în Evul Mediu și apoi dezvoltat în dreptul modern principiile dreptului civil. Dintre acestea ne oprim asupra principiului relativității efectelor actului juridic și *error communis facit ius*.

Principiul relativității efectelor actului juridic, exprimat în limba latină în adagiul *res inter alios acta aliis neque nocere, neque prodesse potest* (actele juridice încheiate între unii nici nu vatămă, nici nu folosesc altora) era cunoscut și romanilor, dar exprimat în alte cuvinte, așa cum rezultă din Codul lui Iustinian, respectiv din constituțiile emise de împăratul Gordian în anul 239 și de împărații Dioclețian și Maximian între anii 293-304⁶⁵ sau de jurisconsultul Paulus⁶⁶. Principiul relativității presupune că efectele actului juridic se răsfrâng numai asupra părților care au încheiat actul, moștenitorilor acestora și creditorilor chirografari. Din el rezultă nulitatea stipulației pentru altul și nulitatea promisiunii faței altuia. Stipulația pentru altul este la romani un contract verbal prin care se dă naștere unei creanțe în favoarea unei terțe persoane. Un asemenea act era nul întrucât *alteri stipulari nemo potest*⁶⁷ (nimeni nu poate stipula pentru altul). Cu toate acestea, debitorul putea fi constrâns valabil să execute prestația față de terț și deci stipulația pentru altul producea efecte juridice dacă se prevedea ca debitorul să plătească o penalitate în cazul în care nu își executa obligația față de terțul beneficiar; "*Plane si quis velit hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, nisi ita factum sit ut comprehensum esset, committatur poenae stipulatio etiam ei cuius nihil interest: poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit eius, sed quae sit quantitas sita in condicione stipulationis. Ergo si quis stipuletur Titio dari, nihil agit; sed si adiderit poenam «nisi dederis tot aureos dare spondes?» tunc committitur stipulatio*"⁶⁸ (Desigur, dacă stipulantul vrea ca promitentul să execute prestația, se hotărăște de comun acord să se stipuleze o penalitate care să fie activată dacă nu execută ceea ce s-a convenit, chiar dacă aceasta lui nu i-ar folosi cu nimic. Căci atunci când se stipulează o penalitate, nu se cercetează interesul stipulantului, ci care este cuantumul acesteia în cadrul stipulației. Așadar, dacă cineva stipulează să i se dea ceva lui Titus și nu

⁶³ Cod., 8, 54, 3.

⁶⁴ Cod., 8, 54, 1; Cod., 4, 6, 3, și 8.

⁶⁵ Cod., 7, 56, 2: "*Res inter alios iudicatae neque emolumentum afferre his, qui iudicio non interfuerunt, neque praeiudicium solent irrogare*" (Gordian); Cod., 7, 60 **Inter alios acta vel iudicata aliis non nocere, I:** "*Inter alios res gestas aliis non posse facere praeiudicium, saepe constitutum est*" (Diocletianus et Maximianus); Cod., 7, 60, 2: "*Inter alios facta transactionem absentis non posse facere praeiudicium, notissimi iuris est*" (Ibidem).

⁶⁶ Dig., 2, 14, 17, 6: "*Duum possessor alienae hereditatis pactus est, heredi, si eviderit, neque nocere, neque prodesse plerique putant*".

⁶⁷ Ulpian, Dig., 45, 1, 38, 17; Inst., 3, 19, 19 *ab initio*.

⁶⁸ Inst., 3, 19, 19.

se execută, dar dacă se va fi stabilit o penalitate, precum "dacă nu vei da, promiți să dai atâtia bani de aur?", atunci stipulația devine valabilă). O consecință a principiului relativității efectelor actului juridic este și nulitatea promisiunii faptei altuia. Drept urmare, o stipulație de genul *spondesne Tertium mihi dare?* (te obligi că Tertius îmi va da?) nu este obligatorie. Și în acest caz însă romanii au reușit să determine ca un asemenea act juridic să producă efecte juridice, fie prin introducerea unei clauze privind plata unei penalități către creditorul promisiunii în cazul în care promitentul nu reușea să determine terța persoană să efectueze prestația⁶⁹, fie prin modificarea unor termeni, în sensul că promitentul se obliga să facă tot ceea ce depinde de el pentru a determina terța persoană să efectueze prestația către creditorul promisiunii, adică promitea propriul său fapt⁷⁰.

5. Principiul aparenței în drept. Principiul *error communis facit ius* a fost formulat în Evul Mediu ca glosă la un text al lui Ulpian reprodus în Digestele lui Iustinian referitor la problema nulității sau valabilității actelor emise de un pretor care în realitate era sclav, împrejurare necunoscută de cetățenii romani în momentul alegerii sale în înalta magistratură: "*Barbarius Philippus cum servus fugitivus esset, Romae praeturam petiit et praetor designatus est. Sed nihil ei servitutem obstetisse ait Pomponius, quasi praetor non fuerit. Atquin verum est praetura eum functum et tamen videamus: si servus quamdiu latuit, dignitate, praetoria functus sit, quid dicemus? Quae edixit, quae decrevit, nullius fore momenti? an fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt vel lege vel quo alio iure? et verum puto nihil eorum reprobari: hoc enim humanius est*"⁷¹ (Barbarius Philippus fiind un sclav care fugise de la stăpânul său, a candidat la pretura Romei și a fost desemnat pretor. Pomponius a susținut însă că sclavia nu îl împiedica cu nimic să fie pretor. Și totuși este adevărat, deoarece a exercitat funcțiile preturii. Dar cu toate acestea, ce spunem dacă vedem că un sclav a îndeplinit pe ascuns magistratura preturii? Să fi fost lovit de nulitate ceea ce a edictat și hotărât în acele momente? Sau poate să fi fost valabil datorită interesului acelora care i s-au adresat, fie potrivit legii, fie în conformitate cu altă normă de drept. Într-adevăr, consider că n-ar trebui respins nimic din ceea ce a făcut, căci așa este mai rațional). Așadar, nulitatea actelor emise de Barbarius Philippus cauzată de lipsa unuia din elementele esențiale pe care trebuie să le îndeplinească actul juridic, și anume, capacitatea de a încheia acte juridice (*agere*), a fost înlăturată de eroarea comună în care s-au aflat cetățenii romani care au crezut că cel ce exercita funcția de pretor era un *civis optimo iure*, adică un om liber cu drepturi depline, iar nu un sclav lipsit de orice fel de capacitate juridică. Eroarea comună este o excepție de la efectele nulității actelor juridice având ca fundament interesul (*propter utilitatem*) celor care au beneficiat de acele acte.

⁶⁹ Inst., 3, 19, 21: "*qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa ut non teneatur, nisi poenam ipse promiserit*" (Cineva care a promis fapta altuia se consideră că nu este obligată în cauza respectivă dacă nu ar fi promis să plătească ea însăși o penalizare).

⁷⁰ Inst., 3, 19, 3: "*Si quis alium daturum facturumve quid sponderit, non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quodsi effecturum se ut Titius daret sponderit obligatur*" (Dacă cineva ar promite ca altcineva să dea sau să facă ceva, nu va putea fi obligat în cauza respectivă, de exemplu, dacă promitea ca Titius să dea cinci bani de aur. Dar dacă ar promite să facă ceea ce depinde de el ca Titius să dea cei cinci bani de aur, promisiunea este obligatorie).

⁷¹ Ulpian, Dig., 1, 14, 3.